

Kritikak eta erreseinak

OTEIZA Jorge, *Filología vasca de nuestro indoeuropeo*. Pamiela Argit. Iruña, 1995.

Beti atsegin izan zaigu Jorge Oteizaren artegintza bero, bortitz eta kosmikoa. Bere eskulturen eredu sendo, biribiltsu, ahurtuak —hutsaren erroak bila nahiaz atonduak— begien ongarri iruditu zaizkigu; aldiz, garaikide zaizkigun beste artista batzuen lanak askoz hotz eta itelektualagotzat jotzen ditugu. Oteizaren mundu uholdetsuan iruditeria da nagusi, beti izadiak eskaintzen dizkigun formatatik hurbil. Arantzazuko apostoluen huskune obaldu, izur, torturatuek esanahi bikaina dute gaur egun —nahiz arte ulertezina gertatu maiz—.

Oteizak *Quosque tandem...* delakoan eskainiriko estetika-asmoak fruitu bikainak eman ditu han-hemen, logosaren esparrutik harantz, estetikaren hesiak adimenarenak baino zabalagoak izaki... Harriaren soinean Oteizak eginiko forma obalduak eta ahurtuak —hutsaren ildotan eginiko kurbatura zuloduna— atsegin zaizkigu.

Kasu honetan, ordea, gure eskultore nagusi eta prolificoa euskal linguistikara igaro zaigu, nortasun estetikoaren erro ezkutuak euskara indoeuroparrean bilatu nahiaz. Asmoa, ezin ukatu, sugerentea da, baina baita ausarta ere, euskal erroen ezagumena hain urria izanik. Noski, gure Oteiza euskal hiztegiaren altxor aintzinakoen atzetik —erroak bila eta bila— dakusgu.... Erro zaharrenak hain zuzen!

Bere begi-bistatik igaro dira Larramendi, Azkue, Mitxelena, Corominas gisako autoreen hiztegi eta etimologi-iritziak. Eta, maiz, tamalez, ausardikeria infinitoz arbuiatu ditu —gehienetan, bere iritziaren zergatiak luzatu gabe—. Euskararen inguruko misterioaren aitzinean —arbitrari-tate etimologiko gaitzenak areagotuz— Oteizaren teoriak datozkigu.

Autorearen asmo nagusia gure hiztegiaren erro aintzinakoenak atzematea delarik, hots,

preindoeuroparra eta indoeuroparra sakontzea, estetikaren argimutil gisa txokanteak eta ausartak iruditzen zaizkigun eskultorearen eskemategi etimologiko batzuk, gure hizkuntzan bi mila urte (latin hitzetan) edo eta zazpirehun edo bostehun urte ere ez duen hitz zenbait indoeuropartzat jotzen baitu. Gure asmoa, bada, ez da Oteizaren teoria estetikoa hankaz gora botatzea, ezta ere bere etimologia indoeuropeo guztiak arbuizatzea, baizik eta bere nomenklator linguistikoan preindoeuropartzat duen termino zenbaiten berantasun latinoa edo erromanikoa azpimarratzea.

Jakina da euskal hiztegiaren menderakizuna latina eta inguruko hizkuntza erromanikoekiko, benetan, itzela izan dela; behar bada, euskal lexiko arkaikoan lau hitzetatik bi t'erdi inguru, jatorriz, latino-erromanikoa dugu (hots, latinetik edo erromaniar hizkuntzetatik —zehazki gaztelera zaharra, frantsesa, gaskoina, aragonesa, nafar erromantzetik datorrena—)... Oteizak ez bide du kontutan ukan errealitate linguistiko ukaezin hori, eta erro oso berant batzuetatik teoria preindoeuroparrak eraiki ditu ausarki.

Hizkuntzalarientzat ezaguna da latinetik datozen mailebuetan bi aro ditugula; bat zaharragoa belare zaharrei atxikia, adibidez, *legem* > *lege*, *pacem* > *bake* ka-

suetan ematen dena, eta bestea berantagoa, maiz, eliz-liturgiari lotua, lat. *crucem* > *gurutze* kasua adibidez —asibilazioa kontutan izanik—. Geroago dator hainbat eta hainbat mailegu gaskoin (batez ere, iparraldeko euskalkietakoak, mila urte izatera ere iristen ez direnak) *mirail/miralh*, *arbuaitu/arbuià* (lat. *repudiare*), *kadira* /*kadère* gisakoak, eta beste hainbat mailegu frantses zahar eta moderno (*montrea*, *langerra*), gaztelaniarrak ere (*tamalez*, *ados*, *patrika*, *almaiza* gisa) ahanzi gabe.

Egitate etimologiko hori eza-gutu —eta onartu gabe— kontu handiagoz ibili behar da teoria estetikoak corpus lexikal batetik eraikitzerakoan.

Oteizaren mundu estetikoak, besteen artean, *Ketari* (Getari orde), *biluts*, *sen*, *arratoi* hitzetara hedatzen zaigu, eta atzizkiei dagokienez *-era* erromanikora beste eragozpen etimologiko batzuen ondoan (*euskerā* / *esku-era* kasuan). Hitz horiei hamasei, hamahiru, hamar mila urteko tradizioa gure hizkuntzaren corpusean egotzi nahia astakeria deritzaigu, inolaz justifikatzen ez den ausarkeria linguistikoa —baldin eta teoria horiek sostengatzeko argudio linguistiko sendoagoak ematen ez badira—.

Azter dezagun hitz horien jatorriari buruz zerbait. *Sen* hitza (Oteizak *zezenarekin* lotzen due-

na) euskarara —linguista serio gehienen aburuan— latineko *sensum* delakotik datorkigu; beraz, *sesum*-ek gurean bi irtenbide eduki ditu, bat zaharragoa, hots, *zentzu* delakoa aurre-dortsaleaz hasieran —bigarren silaba galdu gabe—, eta bestea *sen*, gaskoinaren bitartez, katalanerazko *seny*-ren hurbilekoa. Dударik gabe, *sen* terminoa —instinto, sentido-aren esanahiaz— jatorriz erromanikoa dugu, hau da, beranta, eta *zentzu*, berriz, latinoa. Bai bata, bai bestea, ez daitezke inolaz preindoeuropar aro bati atxiki, oso berantak direlako. *Biluts* —desnudo— kasuan bestainbeste; lehen osagaia erromanikoa da —edota gehienez latinoa—, latineko *vilum* —gaztelaniaz *vello*— kontutan edukirik. *Biluts*, *biluzik*, *biluzkorri*, *bilutsean* latin-erromanikoak ditugu lehen osagaiari dagozkionez, eta edozein interpretapen etimologiko hortik kanpo onartezina da. -*Huts* osagaia, aldiz, ez da latinoa ez eta erromanikoa, baina hitza bere hartan, hots, *biluts* gisa, ez dugu indoeuropartzat jotzen aroari dagokionez (gehienera bi bat mila urteko hitza izan daiteke, eta ez hogeï, hamasei, hamar mila urtetatik urrunekoa). *Arratoi* hitza ere mailegu erromanikoa dugu, hots, gaztelaniarra; apenas zalantzan ezar daitekeenik alboko *ratón* kontutan izanik, gurean dardarkari aurretiko protetika nabarmen duelarik (lat.rotam

> *errot*, *ropa* > *arropa*, *rosa* > *arrosa*). Hori guztia ukatzea —beste argudiorik eman gabe— arbitrariedade gaitza da, nahiz ildo zaharragoa ere ukan, ausaz, onomatopeikoa. Corominasek dioenez; gurera, ordea, arro erromaniko berantean sartu bide da —horren lekuko protetika delarik; *arratoi*-aren kasuan ARRA- errotik teorizazio estetikoak eraikitzea arriskutsua gertatzen da; estetika bera bezala, euskal linguistika ere gauza serioa da, alajaina. Ezin da onartu estetika —edo alde poetikoa— linguistikaren esparruan hain ausarki sartu nahia argudio bortitzagoak eskaintzen ez badira, behintzat. *Arbola* terminoari ere, bestalde, erro indoeuropeoak —besterik gabe— egoztea sospetxosoa deritzaigu, *arbola* mailebu beranta baitugu *zuhaitz/zugatz/zuhatz* endogenoaren alboan.

Bestalde ARR- erroaren ildo sendotzeko gure *ar-kume* (jatorriz *ardi/art*, gehi (*k*)*ume* konposatuekin) AR-TE eta ARTE-MISA grekoarekin lotzea irudikazio hutsa da. Badirudi bide horretatik —silaben etendura, mozqueta eta gisakoen bitartez— Astarloa, Hervás —eta Larramendi beraren— apriorismo lexikaletan berlerritzen garela, baina euskal lexikoaren erroak gaur egun orain hirurehun bat urte baino hobeki ezagutzen ditugu, gutienez, aro historikoari dagokionez—. *Getari*

toponimoa "atalaya donde se hacen señas con humos" (Larra-mendik) erro etimologikoz gaskoina dugu Gavelen ildoa jarraiki, hots, *goait*, *guetari*"vigía" delakoaren arrastokoa, eta *Geta-ri* toponimoa *Ketari* gisa interpretatzea ez funtsatua da. *Arteme* terminoan —eme —fémina, hembra— osagaia —etimologista batzuen iritzian— gaskoinerazko *hemme*, *femna* naparrera, heme probentzalaren erlazioan dago, eta, beraz, aro indoeuropar batek oso urrun...

Utziko al dik Oteiza —artista handiak— gurean ere badela *Diccionario Etimológico Vasco* bat gogoratzen, *ASJU* aldizkaria argitaratzen ari dena, eta latinari eta erromanikoari dagokionez guk gerok 1982 urtean *Latina eta erromanikoaren eragina euskal lexikoan* tesi doktora argitaratu genuela, bertan teoria anitz piltuz aipaturiko hitzez.

Gu hemen hitz problematikoetara mugatu gara, horien oinarrietan ez baita zilegi estetika indoeuroparrik eraikitzea, aldi berantagoen testigu direlakó. Noski, ez dut deus ere esaten beste hitz askoz, ARTE (lat.*ars-artis*-ekin nekez lot daitekeena), BEAR, ESKARI, ATEAN, AN,

ARRO delakoez. Dena den, *arrate* —puerta rústica— terminoan *arr(i)* —piedra— eta *ate* —puerta— ditugu osagai ukaezinak, Azkueren etimologia baztertzea gehiegitxo iruditzen zaigula; jakina denez, *arri* hitzak konposakeran, etengabe, *ar-* formula hartzen du *arbel* —piedra negra, pizarra—, *arkaitz* —roca, piedra grande (arri/gaitz), *arroin*, *arlandu*, *arlosa* kausetan bezala. Aurretiagoko ARR- —hueco-madre del cielo— erro posible batek ez du ukatzen, zinez, Azkueren etimologia.

Ezin diogu uka Oteiza handiari urtetan ongi irabaziriko artista-ospea, baina bere teorizazio estetikoak —etimologietan— galga eta hesi hertsia goak behar litzuzke, iturri desberdinetako terminoekin baikabiltza.

Hasieran esaten genuenez, Oteizaren estetika —halako sugestioz harrira eramana— oso atsegina zaigu, bere lerro beroak maite ditugu(baita bere gune edo espazio ahurtuaren —hutsaren— geografia bilutsa ere); hemen, ordea, irakurleak ikusiko duenez, auzia beste bat da, etimologia latino-erromanikoen ildotik... Baikoitzari berea.

Luis Mari Mujika

IZTUETA Juan Ignazio, *Vocabulario de vascuence*. Iztueta Fundazioa, Zaldibia, 1996.

Pozgarria zaigu Iztueta Fundazioak emaitza berri bat eskaini digula azaltzea. Oraingo honetan zaldibitar autorearen eskuizkribu bat —Patri Urkizuren ardura-pean— gure hizkuntzaren kondairari atxikia. *Vocabulario de vascuence* delakoa Euskal Herrian hain tradizio handia duen hiztegegintza hedatzera dator. Beti izan da euskalduna hiztegi eta etimologiaren zale —kasik neurosiaraino—; maiz, hizkuntza biziaren ardurarik ez duen *vaskoa* ere genealogiari loturiko etimoe-tan galdu da gure artean, eta hiztegegintza, nolabait, hurbiletik ibili da joera horietan. Kasu honetan, ordea, hauts-zokotatik ateratako esku-izkribua XIX mende hasierakoa -1832 urteko originala- dugu, eta poztekoa da. Artean, noski, baziren euskal hiztegiak, baina gehienak gerora etorriko ziren.

Iztueta zaldibitarra ezaguna dugu, batez ere, dantzei eta Gipuzkoako kondairari atxikitako idazkiei esker. Iztueta hiztegegilea, berriz, ez zitzaigun ezaguna, eta orain, Iztueta Fundazioari esker, idazlearen alderdi hori ere hurbilagoa gertatuko zaigu. Behar bada, lehendik ere, Iztuetarengan jarrera lexikal —garbizale eta orekagabeak— izan dira zalantzarrienak, Printze Bonaparte, Uribe eta Villasanteren

iritziak tarteko daudela. Dena den, jarrera gaitzesle hori, batzuetan, Iztueta gizonarekiko prebentzioa da, areriorik aski ukan baitzuen bere bizitzan. Askoek seinatu dute Iztuetaren lexikoak —hiztegi formaletik— ukan bide duen Larramendirekiko makurrera, garbizalekeria eta arbitrariedade lexikala kontutan izanik. Aita Villasantek, adibidez, *Historia de la literatura vasca*-n hau dio: "Como escritor vasco, Iztueta ha sido bastante discutido. Ya dijimos que al P. Zabala no le merecía buen concepto su libro sobre las danzas. También el príncipe Bonaparte tenía en baja estima el vascuence de Iztueta". Frantziskotarraren aitzinetik, gaitzagoa oraindik Uriartek Printzeari gutun batean hustutzen diona: "Convengo también con S.A. en que el bascuence de Iztueta es afectado y malo, y que como dice muy bien S.A., debemos precavernos de él como de *lupuac*. Pero creo que no todos los términos sean malos..." (Ikus BAP X (1954) 2y or.).

Iritzi hauek ikusita, prebentzios etor gindezke argitara berria den eskuizkribura, nahiz Uriatek ez ezagutu, seguraski, oraindik zaldibitarren hiztegia. Hala izanik ere, erreseinaren amaieran nabarmenduko dugunez, Iztuetaren *Vocabulario de*

vascuence delakoa oso baliagarri izanen zaigu gaurko euskaldunontzat XIX mendeko hiztegi gintza ulertzeko, eta Larramendiren eragina ere hobeto kokatzeko.

Iztuetaren eskuizkribu berria argitaratuta, aipagarri egiten zaizkigu hurrengoak:

- 1) Hiztegiak garai hartan espero ez zitekeen zabaltasuna isladatzen digu, zaldibitarrak ihes egiten baitu hitzak biltzerakoan gipuzkeratik, edo eta goierriko sub-euskalkitik, bere lexiko-emaizta nabarmenki bizkaierara, eta apalkiago lapurterara ere lerratzen dela. Bizkaieraren lekuko dira bere hiztegian, besteen artean, *baga* (gabe), *emon*, *itxi* (utzi), *ishiokia*, *arridu*, *amatadu*, *urten*, *okasiñoa* —eta hitzei atxikitako hainbat adibide eta esaera zehatz—. Lapurteraren baratzekoak dira, besteen artean, *arrenkura*, *mezpreza*, *arbuia*, *lanturu*, *palakua*.
- 2) Iztuetak hitz gehienak kasu mugatuan ematen dizkigu, gaur egungo hiztegietan ez bezala, hots, *sorra*, *zorigatxa*, *astiuneA*.
- 3) Maiz, partizipioa eratorpenean eta konposakeran erori gabe azaltzen zaigu —nolabaiteko bizkaieraren tradizio bat jarraituz, Fr.Bartolomenen *sinisTUkizunak*, adibidez, gogoratuz—. Bide horretatik *sinisTUtea*, *aurtorTUtea*, *arrin-*

DUtea, *askaTUtasunak*, *erortasunak*.

- 4) Bizkaieraren kutsua, orobat, nabarmen bokalearteko oklusiba ozenen euspenean (ñabardura fonetiko hori erromanikoa ere bada, gaztelaniari dagokionez, behintzat, *amaDo* (eta ez *amaTo*, euskaraz *maitaTu*). Ildo horretatik *amataDu*, *arriDu* (*arritu*), *arriDutea*.
- 5) -EA emaitza AA geminazio kasuetan —EA goierri oso ohikoa da. Hiztegian *esake-rea*, *errierte*a (gazt.*reyerta*-tik euskal protetikaz), *eroskerea*, *sorbaldea*, etabar. Irtenbide hau egokia gertatzen da hitz batek *a* organikoa noiz duen jakiteko.
- 6) Hiztegian, bestalde, nabaria hozkariaren erorketa Zaldibiko subeuskalkiaren ildotik (*triskau* (triskatu), *egintau* (egin-datu)).

Hiztegia hurbilagotik ikusita, Larramendiren jarrera arbitrarioak *-le/tzaille*, *di*, *-ari* atzizkien kasuetan; orobat, eratorpenaren lege batzuen ezagupen eskasa. Konposakeran, aldiz, Iztuetak, gehienetan, ildo tradizionalak eta ziurrak darabiltza, goran aipaturiko partizipioaren presentzia alboratu izirik. Adibidez, *ogi*-ren osagaietan gogoratzen digu konposakeran *ot*- formula azaltzen dela *otaza*, *othuruntza* kasuetan; antzeko bidea begi/ betkasuan (*bekaitz*, *betzulo*).

Atzizkietan, bada, puntu pro-
blematikoak lirateke, besteen ar-
tean, hurrengoak:

- 1) *-Le/-Tzaile*-ren dantza (*esan-
tzaile* esale ordez).
- 2) *-Di* kolektiboaren presentzia
(*odolgirodi* (cruel) fantasma-
gorikoa, gerora sorturiko
Euzkadi, *gaztediren* ildotik
(Larramendiren arrasto naba-
riaz).
- 3) *-Ari,-le,-gille,-tzaile*-en arteko
lerradura erro bat berari
eranstea (*garailari/garaile*,
eta Larramendik *laztangi-
lea/laztan emaillea /laztanaria*;
*kondenaria/kondenataria/kon-
denatzallea*).
- 4) *-Kida* larramendianoaren pre-
sentsia: *beekidatu*, *ezezki-
datu*, *naskidatu*.
- 5) *-Dea* atzizkiak, orobat, Larra-
mendiren *jakindea* delakoa
gogoratzen digu: *dardadea*,
gogotea, *bainandea* (condi-
ción, *bainan* —pero—, gehi -
dea atzizkitik). Dena den, gi-
puzkeraz, bada tradizio han-
dia *-dade* atzizki erromani-
koaz, *auldade* eta *zaharda-
de*-ren gisakoa (*debilidad*,
ancianidad hitzen bidetik).

Aurrizkien ordainak ematera-
koan ere Larramendiren arrastoa
des-, *re-*, *im/in-*, *con-*, *pre-*
kasuetan. Orokorrean, lztueta La-
rramendi baino askoz zuhurra-
goa digu erdal aurrizkien ordai-
nen erabilpenean. Bestetan, al-

boko bideak hartzen ditu. Hona
aurrizkidun kasu zenbait:

- 1) *Des-* *deslaitu*, *dearazotu*
(azken hau ere Larramendi-
rengan), *ber-/bir-* (*birloratu*,
berretura, *-kide/kidatu* (eze-
kidatu, naskidatu); *im-in*, *des-*
kasu gehienetan *-ez*, *-eza*,
ge- formuletara jotzen du (*in-
cómodo*, adibidez, *ez-era*
da), *galagetu*, *itsugea*, eta-
bar. Irakurleak jakin beza
des- kasuan Larramendik
sekulako garadura eskaintzen
duela bere hiztegi handian:
deslaitu (lztuetak ere bai),
desainguratu, *desmututu*, *de-
sedoski*, *desibili*, *desontzatu*
(desaprobar), *desgosartu*
(desprivar), *desikasi*. Eta *-ge/
des-* elementuez *katege-
tu/deskateztu*, *desloitu/loiget*,
ezurgetu/desezurto, *itsaske-
tu/desitsastu* bikoizturak. Esan
dugunez, lztuetak bide hauek
Larramendik baino zuhurkia-
go erabiltzen ditu. Dena den,
kontutan izan bere hiztegiak
ez duela Larramendiren he-
dadurarik, eta, ondorioz, au-
rrizki erromaniko anitzen or-
dainik ez digu anizetan
eskaintzen.

Hiztegiaren alderik deitoraga-
rriena, behar bada, bere zirkun-
lokiok edo esaera lexikalak dira.
Maiz, idazleak hitz zehatz bati
esakun eta adibide hutsak erans-
ten dizkio, edo eta hitzaren defi-
nizio edo esplikazio huts izan
bide diren hitz-itzulunguruak

ematen. Bide hori, noski, ez da batere itxurazkoa hiztegi batean azpitik daraman nasaikeriagatik. Honela, *injusticia* hitza “zuzen ez dabilen gauza egitea” delakoaz ordezkutzen du. *Ignorancia* kasuan “jakin ez onetan” damaigu, *cosecha* kasuan “gari barrietan”, *ojeriza* ezagunaren kasuan, berriz, “deungaro gura deust” esaera (tradizioko *bekaizkeria*, *bekaitza*, *bekaizgoa* alboratu zitza).

Fonetikari dagokionez, zailantza afrikarien usadioan, hitz barnean *zorrotztasuna* eta *utskeri* gisakoak eskainiz. Gehiengotan, ordea, lege fonetikoak ongi betetzen ditu autoreak. Aldiz, afrikaziorik gabe *enzun* eta *enzukia* gisakoak luzatzen dizkigu.

Beste alderdi anitz azter daiten hiztegiaren. Hala ere, hasieran adierazten genuenez, Iztuetaren hiztegiaren present tradizioa, batez ere, herriaren ahotik jasoriko hitz-multzoa zintzotasunez eskuizkribura ekartzean.

Akatsak akats, Iztuetaren hiztegia XIX. mendeko hiztegi-gintzaren lekuko berria dugu, beste euskalkietarako irteeraz, konposakerazko lege fonetiko gehien menderakizunaz, eta, batez ere, euskal lexikoaren adierazpen nabarraz.

Iztueta Fundazioak har bezala, bada, gure zorionik beroena P.Urkizuren ardurapean beste altxor bat apaletako zokoetatik argitaratu atera digulako.

Luis Mari Mujika

IRIGARAY J.An., *Urdinkara*. Pamiela Argit., Iruñea, 1995.

Jose Anjel Irigarayren sena poetikoa ezaguna zaigu lehenik ere, besteen artean, bere *Bizi minaren olerkian* gogoan dugula. Beti dario Irigarayren poesiari halako sormen leun, malgua, izadiaren hatsetan igurtzi eta girotua, euskal tradizioaren urratsetatik aski hurbil —poesi-hatsa solte—.

Urdinkara poemategian present —azpiko ur-lats isila baiditza— maitasuna, izatea/ez izatearen antitesia, oroitzapenen samina eta etsipena, hegazti eta

ortze sakonaren hegada uni-bertsalen oihartzunak halako mintzo estilizatu sotilean —eta astitsuan— emanak...

Bere poesian sinbolismoa eta erritmoa nagusi, olde mikatzen kresal-kerua ere, noiz-noiz, falta gabe. Sinbolo nabarmenetan aipagarri *itsasoa*, *ortzea*, *hegaztiak* (txori urdina, antxeta...), eta kolore *urdinaren* nagusitasuna. Honelakoa da itsasoaren presentzia bere poemetan: “*Itsasoa gora eta behera / ametsak laztantzen*

desiraren hegian", "Senditzen naiz itsaso/ itsasoa, bai, zurakin,/aldiz ttipi, handi/ bestetan bare, aserre, maitekor, beldurgarri ...". (sei epiteto pilatuta hemen, poemaren alde formalaren alde-tik). Garbiago oraindik hurrengoan (poema osoa olde poetikoan bilduz): "Itsas hegian bizi/ penetan hil/oroimen osoa minenez/itsasoa naizena/amets dagit". Eta hegaztiak itsasoaren osagarri bezala, batez ere, antxeten kasuan (beti urdinari atxikita): "Zubiaren erdian / oroitza-penaren ur zikinak itsasoratzen.../antxeta aidean /lirain urdinkaran.../ eta antxeta beti jostan/ muga ororen gainean...". Txoria ere urdina da, noski ("Txori urdina noizbait ere /hurbilduko delakoan hegaka...", "Eta txori urdina gureganat zen hurrandu ekialdetik / hegaz itsaso eta oihanen gain-di").

Otzearen oihartzunak, berriz, giza etsipen, maita-arazo eta samin guztien gaindi azaltzen dira: "...Eta munduan barnako izarrak oro berdin/ iduzkia bera, ilargia betiko sorgin...", "izartegia aterbe, artizarra gogoan/ mende-balderako lehian / eki-hegoaldeak tirriatua...". Eta elemendu elemental, kosmiko guzti horien erdian, hain zuzen, *amodioaren* gurpila bere lilura, xarma, etsipen eta gainbeheraz. Poemaren barnean konstante bat bera, kontraesan existentzialetan gaztaroa eta urte ihesak oroituz, eta baita ere herioa, bakardadea eta eza

—ametsak ahantzi gabe—. Samina, orobat, present poetaren mintzo sinbolikoan "...Adarrak sobera inausirik/ eta dena erbail, hits, motz, hilun, lazgarri geratu" (hemen ere bost epiteto pilatuta), "Mikaztasunaren samina/ asekaiztasunaren sua /sorreriaren azantza/oinazearen mina/ itolarritasunaren herstura...". Eta zolaren oinetan herioaren susmoa eta presentzia, nahiz beragandik ihes egin izan nahi ("Herioari beti ihes/ minberatasunean hegaka...").

Goian aipatu dugunez, *urdina* da liburuan idazlearentzat kolore maiteena. Urdina da, ortzea eta itsasoa ezezik, hegaztien hegada, txorien abiada, eta urdina, logikoki, poemarioaren titulu bera, hots, *Urdinkara*, urdinerantz doan lehia estoiko gisa. "Itsasoren urdinean murgil/ oihanaren beltzean idoro...", "Isiltasun urdina datzanari buruz...", "Azken hatsetan/ kean barna txori urdina hurrandu hegaka/ mokoan lilia", "Antxeta aidean/ lirain urdinkaran".

Irigarayren poemategi honetan aipagarri baliapide literario zenbait; honela, erritmo zalu eta leunen ondoan, perpausa luze-kateatuen isatsa, euskal tradizioan erroturiko mintzo poetikoa, eta, batez ere, kera sotil estilizatuak —kasik abstraizanteak— hainbat periodotan aditz flexionatuen haritik ihes egiten dutenak. Halako zentzu poetiko abstratua nabarmen, maiz, komak eta beste ikurrak jaten baititu,

perpauus poetikoari transposizio jasoago egotziz.

Irigarayren poemetan euskal tradizioa ere present. Hala nola, Jondone gaueko erritoen oihartzuna, ihauteriko pertsonaia nagusi diren Ziripot eta Miel Otxin, eta, bestalde, eguzkilore eta kantinela herrikoien giroa... (*"Jaundone Joaneseke gaua/ ekainburuko ilargi betea /su zahar, ur berrria"*). Sinbolismo hori alde askotara hedatzen da. Mintzo poetiko bera nabari hurrengoetan zaporez eta magiaz eternitatea edo betiraundearen gisako kontzeptu abstraktu batez ari delarik: *"Oi eternitate zaporez bizitzaren magiaz zipristindu uneak..."*, *"Airean lilluragarri tronpeta..., dena lainoz zipristindua..."* (hemen *sinesesia* bat entzumena eta ukimena elkar-nahastekatuz), eta gero erritmo astitsu eta luzeak metafora lortuetan bilbatuta... Periodoak luze ematen dira, poetak, maiz, parentesietara —etendura isilekoetara— jotzen baitu, elementu fokalak beste perpauusen espiralean bilduz (adibidez, *"—belagian eder, ederrago gizakiaren desiran—"* periodo nagusi baten erdian erantsiz); bestainbeste *"—urdina urdinago /nasaiaago zuria, gorria, beltza—"* idaztean, gidoi artean ahokaturaz, guztia espiralean doan lerrakuntza poetiko baten ildoan...

Irudiak sortzeko unean askotan elementu botanikoak, erromeroa (erranberoa) fagoa, izpillikua, zuhaitz lerdena, besteen artean,

azaltzen dira (*"Bai antxeta, bai.../ izpliguago, fagoago/ naiz sendi —hemen hegazti baten begetalizazioa Irigaray poetak—..."*, *"Egunen batean, alta, hondartza hartarat/ artez, izpliguz eta erranberoz jauntzi..."*).

Beste baliapide literarioa, poesiaren ildo tematikoari lotua, antitesiarena da. Oso maiz jotzen du errekurtsio horretara (miseria/osasuna, bizia/herioa, zuria/beltza, izatea/eza gisakoak nabarmen direla). *"Izan/ez izanaren muga baino harataragoan, /ez atzokoari kateztaturik /ez biharko liluran..., /dena da berez esistitzen /ez izaten..., /bizia ez da galtzen atzotik biharrerat /oraina da beti.../energia lizunez beteriko hutsa"*. Egin kasu poema honen gunean, soilik, *izan/ez izan, atzo/bihar, esistitzen/ ez izaten, beteriko/hutsa* delako antitesiak atzematen daitezkeela. "Nire ametsean" poeman ere baliapide bera *urrun/ gertuak, dakit/badakit, poza/ mina, egiten/ez egiten, deusik ez/ororen delakoetan ("Ametsez eta oroitzapenez egiten/ ez egiten, /niketz, deusik ez dut iguriki, naiz ororen desiran..."*).

Estiloari dagokionez, goian esan dugunez, poemategian aipagarrien idazlearen mintzo poetiko estilizatu, itzuria. Kera abstraitzante edo jaso bat lortzeko poeta, sarritan, aditzen elipsira, —bereziki aditz flexionatuak ekonomizatzeraz jotzen du, ondorioz perpausetan halako aire sotila

bereganatzen duelarik. Esan dai-teke, poetak sustantibo, epiteto eta perpausen multzora —pilake-tara— jotzen duela, poesiari hain egokia zaion kera ihesi-arin bat egotziz. Hurrengo perpausuan *bederatzi* sustantibo aditz bakar batez josita azaltzen dira, denak segidan, kate soltean... “*Biziaren muin isila, hatsa / izan/ez izanaren funtsa, haren taupada, errit-moa/ dantza, elea, musika /lurra-ren hizkuntza da...*”. *Da* aditzak lotzen du dena, andana poetikoa bertan abstraktuagoa bilakatuz. Ondorengoan ere antzeko fenomeno a zazpi lerrotan aditz jokatu bakar bat ere topatzen ez dela (soilik, bi aditz ez-flexionatu, *izanki* eta *bizirik*). “*Hats lizuna baizik ez izanki / gainerako zol-daz/ aldiz eder/ aldiz gatibaturik, /haize, ur, izar, lur/zuhaitz, alimale, gizaki /orok bat isiltasunean*

bizirik”. Seinalatzekoa, orobat, hemen zazpi sustantiboen pila-keta bitxia... Irigaray askotan jotzen du multzo horietara, aditzetatik ihes eginez...

Hizkuntza standarraren alde-tik poetak, batzuetan, ez ditu kontutan edukitzen lexiko batua-ren zertzeladak —*erronbero, ali-male, xarduki* hitzetan bezala—; agian, idazleak poemari hurbila-go zaion euskalkiaren berotasu-na erantsi nahi dio, edo eta axo-lakaberiazko emaitza da...

Urdinkara poemategia euskal poesiak azken aldian daraman ildo esperimetalistatik aparte dago; uharte gozoko gunea diru-di, gaurkotasunean errotua, eta konstante existentzial sinbolikoen ardatzari atxikia. Irakurleak badu bertan zer dastatu, zer miretsi.

Luis Mari Mujika

ARANA LUZURIAGA, AITOR, *Ipuin ilunak*, R&B, Donostia, 1995, 155 orri.

Idazleak argitaraturiko au-rreko liburua “Ipuin lizunek” osatzen bazuten, oraingoak “Ipuin ilunak” biltzen ditu. Izen-buruak dioen moduan, bertan hainbat istorio ilun, sineskaitz, beldurgarri, bitxi topa ditzakegu. Guztira hamar ipuin, zeinetan era guztietako giza sentimen-duak azaltzen diren: maitasuna, mendekua, gorrotoa, heriotzaren beldurra... Denek dute amanko-

muneko lotura bat; izuikara sor-tzeko nahia, hain zuzen. Batzuek besteek baino hobe lor-tzen dute helburua. Dena den, hori nor-mala da, ze halako bildumetan beti egon ohi dira hobeak diren istorioak.

Ipuin batzuekin, beldurra sen-titzeaz gain, nazka sentitzen da bertan deskribatutako gertakizun krudelekin. Beste batzuetan, be-rriz, tristura eta samurtasuna be-

reziki; hala gertatzen da maitasuna gai nagusitzat duten bi ipuinekin, hots, "Izpiritua" eta "Gauaren alabaren maitalea" delakoekin.

Euskal mitologiak ere badu bere lekutxoa bilduma honetan. Nork ez ditu basajaunen istorioak ezagutzen? Aranak haietako istorio bat hartu eta eguneratu du, oso eskenatoki bitxi batean; Nafarroa eta Aragoa artean dauden Bardeetan, alegia.

Ipuinak ona izateko irakurlea harrapatu behar du hasiera-hasieratik, interes eta jakinmina piztuz, suspentsea sortuz, eta ahal bada, espero ez den amaiera bat eskainiz. Hala gertatzen da "Errepideko bihurgunea" ipuinean. Bertan askok ezagutzen dugun istorioa kontatzen ari zai-gulakoaren sentsazioa dugu, baina guk uste dugun amaiera guztiz bestelakoa gertatzen da. Zer ote? Berdin gertatzen da "Berpizkundea" deituriko ipuina-ekin; banpiroei buruzko istorioan amaiera ez da hasieran ematen zuen bezain argi suertatuko. Zientzia-fikzioa ere jorratzen du idazleak ekologismoz beteriko "Pixka bat gorago" ipuinean.

Baina, ipuin-bilduman giza barne-dimentsioari loturiko istorioak dira nagusi, giza sentimenduak sineskaitz eta beldurgarri diren hainbat osagaiekin. Alderdi horiek oso nabariak dira "Osin beltza" izeneko ipuinean, esate baterako. Bertan infernu antzeko toki baten deskribapen zehatza egiten zaigu. Beldurra eta izuikarra sortzen duten elementu guzti hauek eguneroko bizitzan txertatzen ditu, gure bizitza une motz batean zeharo aldatzea irits daitekeela.

Ipuinen laburtasunaren ondorioz pertsonaiak ez dira sakonki deskribatzen, funtsezko ezaugarrietara mugatuz, soilik. Ipuin batean komeni da dena garrantzitsua izatea, irakurlea asper ez dadin. "Ipuin ilun" hauekin ez gara, gehienbat, aspertuko, nahiz batzuk besteak baino ilun eta biribilagoak izan. Ez da segida batean irakurtzeko liburua; harremanik gabeko istorioak direnez, askatasuna dago alde horretatik. Irakurleak noizbait une ilun, sineskaitz eta irrigarriak pasatzeko asmoa badu baditu hemen hamar aukera.

Nerea M. Aranda

SAIZARBITORIA, Ramon: *Hamaika pauso* (elaberria). Erein, Donostia, 1995, 446 or.

Ez dezala pentsa Irakurleak hamaika pausotan irakurriko duenik Ramon Saizarbitoriaren *Hamaika pauso* elaberria: idazleak hamaika buruhausteri aurre egin behar izan badio erabat konplexua den literatur-lan bat sortzeko, zilegi da oso (irakurlearen eta idazlearen arteko kidetasun edo konplizitatearen ohiko topikoa omen) irakurleari beste hainbeste (hamaika neke alegia) eskatzea.

Izan ere, Saizarbitoriaren lanetan adierazgarriak aipatzekoan, egituraz mintzo beharko genuke. "Nouveau roman" korrontearen jarraitzaile fidela, idazlearen lumatik ateratzen direnak narrazioan kontaktzen den abenturan baino, gehiago zentratzen dira narratzearen abenturan. Autoreak berak jakinarazten du *Hamaika pauso* nobelaren lehenengo atalean: "Gehiago interesatzen zen narrazioaren egituraz, kontaktaren xehetasunez baino" (27. or.).

Ez da harritzekoa, bada, azken bi hamarkadetan ezer argitaratu ez duen autorearen literatur-lan honetan ere —eta mamia polemikoa gerta daitekeen arren— egiturak irabaztea, eta protagonismo guztia (irakurlearen arreta barne) bereganatzea.

"Momentu orok du lehenago bat eta, gauzak hasieratik kon-

tatzeko ahalegina alferrikakoa denez, zilegi da historiari edozein pasartetik ekitea" (7. or.).

Hauxe aitortzen du idazleak liburuaren hasieran, eta hauxe ondoriozta dezake edozein irakurlek; era berean, alferrikakoa da *Hamaika pauso* lehendabizikoan eta inolako arazorik gabe ulertuko duela sinestea. Gertakizunak bata bestearekin josten dituen arreta handiaz gain, kontakizunaren ardatza den Daniel Zabalegiren fusilaketaren eta fusilaketa hori girotzen duten faktoreen berri edukitzea ere beharrezkoa da istorioaren nondik-norakoei ganoraz heldu ahal izateko.

Hori bide dela, ez da nahikoa pertsonaia nagusia Iñaki Abaitua dela konprobatzea; ezta liburua dexente ezkortzen eta ekintza nolabait moteltzen duen Abaitua jaunaren maisukeria edo pedanteriaz jabetzea ere. Horren guztiaren intuizioa somatzearekin batera, elaberriaren "eufemismotasun"-ez ohartu behar du irakurle trebeak: jakin badakigu eufemismo bat benetako adieran belarrira gaizki joko lukeen hitz edo esamolde bat beste modu batez esatea dela; eta horixe bera da Saizarbitoriak zertu duena: benetan agitu zen gertaera batean oinarriturik —eta inori ezer "belarrira gaizki ez jotzearen"— bene-

tako izenak eta asmatutakoak nahastu ditu diktadura garaiko azkenengo urteen giroa eta horien ondorioak isladatu ahal izateko; "hain zapalduak eta hain libre izan ginen egun haien gomutaz" (76-77 oo.), *Hamaika pauson* autoreak iradokitzen duenez.

Esan bezala, egitura argumentoari gailentzen zaio: denboraren zeharkako jauziak eta antzeko egoerak nahastuz, Ramón Saizarbitoriak, hirugarren pertsona erabiliz eta xehetasun ugari eskainiz, Iñaki Abaituak (Ibon Sarasola izan daiteke) *Hamaika pauso* idazteko jarraitu duen prozesua ezagutarazten du; Iñaki Abaituak, halaber, Daniel Zabalegiren (Angel Otaegiren) bilakaeraren berri ematea izango du helburu, eta idazten ari den liburuaren ardatz.

Iñaki Abaitua pertsonaia pedantea, sistematikoa, ezkorra, oinazetua da; eta bere izaera honek kutsu berbera ematen dio elaberriari. Aski da, esaterako, heriotza eta agonia hitzak eta hauen inguruko gogoetak zenbaitetan azaltzen diren aintzakotzat hartzea; baita beste pertsonaia batek Abaituari egozten diona ere: "Zurea ez da hiltzeko ikara, bizitzekoa baizik". (163 or.).

Aipatzekoa da, bestalde, Iñaki Abaituaren identifikazioa berau

idazten ari den *Hamaika pauso*-ko Daniel Zabalegirenganako. Badirudi gertaeren ikerkuntzan zenbat eta gehiago zentratu eta sakondu, orduan eta nabarmenagoa egiten dela. Ez al da adierazgarria biek oinetakoekin hainbeste gora behera izatea? (Ez ahaztu behar-beharrezkoak direla pausoak ondo eman ahal izateko...).

Interesguneari erreparatuz, irakurleak *Hamaika pausoren* bigarrenengo erdian zentratzen duela aipatu behar da. Izan ere lehendabizikoa —edonori gehien kosta dakioeena— motelena, sakonena da, eta, akaso, idazleak gehien landu duena; bigarrenagoa, ordea, arinagoa (maitasunezko zein bestelako gertaera batzuk direla eta), baina, sormena aldetik, garrantzi gutxiena duena. Irakurleak bigarrenengo hau nahiago badu ere, lehendabizikoa eskertu behar du, bertan azaltzen baita, funtsean, Hamaika pauson ostentzen den hamaika mezua.

Esfortzuak esfortzu, eta pausoz pauso, egin beharra badago ere, merezi du begiak *Hamaika pausotik* paseatzen uztea: hain ordenatuta dagoen desordena gauzatzea gutxitan lortzen den paradoxa horietako bat baita.

Leticia Grandes Mateos

J. M. SUSPERREGI, *Hondarribiko monumentuak. XX. mendeko kronika.* 24 x 17 zm., 175 orr., 94 argazki eta 6 marrazki. Luma argitaletxea. Irun, 1996.

Liburu apaina, oso ondo aurkeztua eskaintzen digu Luma argitaletxeak. Lehen ere erakutsi zigun liburugintzaren doitasuna Luis de Urantzuren *Diccionario del Bidasoa* eta Nikolas Alzola Gerediagaren *Euskaraz, Irunen barrena* liburuekin. Bigarren hau EGAN aldizkari honen 1996-1 alearen 191-193. orrialdeetan aurkeztu nuen.

Argitaletxe honen asmoa da nonbait Bidasoa inguruko gaiak azaltzea eta bere ibili laburrean bikain erakusten ari da.

Oraingoan, egile den J. M. Susperregik erakusten digu herri bateko monumentuen inguruan zenbat ikasbide ditugun. Monumentua bera, bere soiltasunean gauza guti genuke, norik eta noren oroitzapenez eraikiak diren jakin ezik. Asmo ona izan du gainera bere obra Jose Luis Arbe-laizi eskaintzeaz, zeren inork baino hobeto ezagutzen bai ditu Hondarribiko historia eta bazterrak eta beti zerbait jakin nahi duenari laguntzeko prest aurkitu izan dugu.

Bi argitalpen izan ditu aldi berean, bata gazteleraz eta bestea euskaraz, bakoitzari gogozko zaionean irakur ahal izateko aukera eskainiz.

Egilea ezagutzen nuen eta zer asmo zerabilen ere banekien, baina liburua eskuratzean ohartu naiz lanaren balioaz. Esan bezala, monumentu soila ez da aski, honek berakin duen ingurua ezagutu ezik. Herriak oroimenez eraikiaren arrazoia eta pertsonai bakoitzaren izate, ekintza eta meritu oroitzapena eta egin zuen artista liburu baten bidez aurrean jartzen direnean, orduan ikuspegi berri bat azaltzen zaigu. Aldi berean eraikuntza hoiei hasiera eman zion alkate baten jokaera eta emaitzak bere herria edertzeari begira. Franzisko Sagartzazu alkate zenaren anbizioa, egileak dioenez, politikoaz eta arte mailako handikeriez jasotakoak omen. Baina, orain hor daude oroitzapenezko edergarriok, hark hasi zuena beste batzuk jarraituz.

Hamazortzi atalek osatzen dute liburua, beste horrenbeste monumentu aurkezten dituena. Nire begiz maiz ikusiarren, batzuk ezer guti adierazten zidaten, beste batzuk ez dakit zer arrazoigatik zeuden. Arte aldetik ordea, era desberdinez baliatzen nituen, batzuk aurkezten zuenagatik eta beste batzuk arte aldetik gogozkoago zitzaizkidalako. Baina hara hor nere ikustegia nola aldatzen den, liburuan

zehar, bakoitzaren zergatia eta aurkeztaratzen duenaren nortasuna ezagutzean.

Lehen biak ez dira monumetuen barnean jartzekoak, baina holako lan batean oso ondo datoz, bereziki hasieran jartzen duen San Markos gurutzeara. Orain baztertxo bat apaintzen duen gurutze hori monumentu bat baino ziurrago, nere uste apalean, hirietako irteeretan jartzen ziren horietako izango da, bidaletara abiatzen zirenek erre-zuren bat edo Aitaren egin zeza-ten. Lehenago Lonja zaharrea kokatua omen zen eta horrek pentsarazten dit arrantzaleak itsasoratzean otoizteko izango zela. 1604. urtean eraikia omen eta hala izanen da zeren bere arte estiloa Pizkunde garaia azkenaldikoa bai da, jonikoa bere zutoi edo bordoin hildaska-bihurtuaz.

Ondotik, 1925. urtean Hondarribian antolatu ziren Euskal Jaiak oroitzeko omen, zeren hura zelata arte erakusketa berezia jarri bai zen eta hor lehen aldiz agertu zen Jose Díaz Bueno eskultorea hautatuko bai zen monumentugintzarako.

Hiriaren zabalkunderako eman zituen ideiak eta laguntzagarriak, Jabier Ugarte Hiriko Semetzako izendatu zen eta lehenengo bere oroitzapenean da.

Haurrak jolaskor erabiltzen duten lehoia, apaingarri soila

omen. Ez da gauza ziurra nork egin zuen baina uste da Sagar-tzazu bera ote zen egile, Kofradiako etxeak arku gainean duen San Pedro irudia bezala.

Artzapezpiku plazan Kristobal Rojas y Sandoval (1502-1580) zenaren irudia, 1927an alkate haren proposatu omen zuen, baina urte asko iraun zuen asmo hura burutzera arte. K. Rojas y Sandoval, Bernardo Denia-ko markesaren eta Dominga Altzega hondarribiarraren seme naturala zen. Pertsonaia honen xehetasunak eman nituen 1991. urtean, *Hondarribia* aldizkariaren 44. zenbakian 16-17. orrialdeetan, Lerman Pompeo Leonik brontzez eraiki zion monumentu eder haren buruaren argazkiz.

Etxenagusia, bertako seme eta pintore aipatuak busto eder bat du murraren gainekaldean. Gipuzkoako Diputazioak eta bereziki Bizkaikoak gortzen dituzte bere obretarik zenbait. Hondarribian parroikiko sakristian murala du, ez era onean bertako hezetasunagatik galzoriaren arrisku delako, hor ikusi genezake 63. orrialdean mural horren argazkia.

San Juan de Dios, kondairak dionez Hondarribiko hesian zalditik erori eta mirakulu bategatik salbatu omen zen. Horren oroitzaz eraiki zuten J. Díaz Buenoren eskultura. Eta beste istorio bategatik, Portu auzoaren sarrean, San Kristobalen irudia, hain

gogoko ez dudana, zeren badi-rudi haurra lepoan duela triki-tria dantzan ari dela.

Pedro Muguruza elgoibartar arkitektoaren proiektuetatik ireki ziren lorategietan daude mitologiako Leda, Hondarribiko baleazaleak Ternuara joaten zirenaren oroitza eta Madrileko heraldikan oinarritzen den hartza eta kaudana. Muguruza berak ere beste oroigarri bat du harrizko irudi zahar bat aprobeztaturik.

Jaizkibel mendian Joakin Mendizabal Gortazar, XV. Peñafiorida kondeari Aranzadi Zientzia Elkarteak 1955ean oroitzapez ere aiki zion menhirra ere hor dator. Meategietako ingeniaria izatez gainera Elkarte horren sortzaileetarikoa eta buru zen istripu batean ezbeharrez hil zenean.

Bazirudien menhir horrekin artea abstraktura pasa behar zela, baina bai zera, berriz ere hor dator Berueteko murala J. Díaz Buenoren eskutik italiar faszisten handinahiaren erak jarraituz. Eta Hondarribiko olerkariari eskainia ere bide beretik joan zen, arrano inperialaren erara. Ez zen hori Satarka eta Bordariri tokatzen zitzaien.

Urteak igaroko ziren Mendi-buru herriko semearena nonbait agertzeko. Izenburua ere, artista konformagaitza izanarren, hala

ekarri zuen: "Herrien Batasuna", Jaizkibel mendiko Artola gainean. Garai berean, Guadalupeko Amaren irudi bat Udalera-ko, "Talua" Jabier Ugarte kalera-ko eta "Txalaparta" Guadalupeko zelairako, ordurarteko ikuspegia aldatuz eta sorketaren bide berriak irekiz. Izan ere, zer da artea bera sorkuntza berririk gabe?

Bukatzeko aipatzen ditu F. Sagartzazuri J. Díaz Buenok egin zion bustoa, Udalean dagoena. Eta espigoia eta kai berriaren proiektuak egin zituen Ramon Iribarren ingeniaria Hiriko Seme-tzako izendatuari brontzesko bustoa hondartza aldean, Pere-sejok sinatua.

Guzti horren harian XX. mende-ko historia bera kontatzen da liburuaren orrialdeak zehar. Hor-tarako, bibliografia ez ezik heme-roteka eta Udaleko artxibategia ongi arakatu ditu egileak, 171-175. orrialdeetan agertzen duen dokumentu erreferentziak era-kusten digutenez. Batez ere ho-nek ematen dio indarra gure ga-raiko historiaren ezagugarri.

Liburua argazkiz ongi horni-tua denez, irakurketaz gainera irudiak lagungarri, etendurarik gabe eta aspertzetik gabe azke-nerarte bultzaz eramaten zaitue-netakoa da.

J. San Martin

Denok kantuan, kitarra batekin. Kilometroak 96. Ikastolen Elkarteak. Elgoibarko San Bartolome Ikastolaren babespean argitaratua. 15 x 10 zm., 176 orr. Elgoibar-Oñati, 1996.

Diseinu, konposaketa eta perez txukun azaldutako liburu-txoa. Bere egitekoa ere ezin hobe, ikastoleri diruz laguntzea. Baian bere itxura ederrari barrutiko edukiaren mamiz bestelakoa deritzat.

Nik esan beharrik ez da Ikastolen Elkarteak, bere egitekoan, beti ere kontutan izan behar duela didaktika eta, liburutxo horrek, ez du horrelakorik betetzen. Kantak heurak ez daude iturri jatorretik jasoan, hutsak eta aldakuntzak nabari dira; bestetik, kanta horietako asko egile ezagunenak izanik, ez diote jabetasunik ematen.

Haurrei zein gaztetxoei egoki zitzaioen, ahal den guzian behintzat, sortzailearena zuzen ematea eta egile nortasuna adieraztea. Bestela, nola ikasiko dute euskal literatura?

Orainarte ere eginak dira kantategirik aski eta horietako batzuk eredu hartzea nahikoa zen. Inori irakurketarako ziorik sarrarazi behar bazaio, aldi berean euskal literaturaren bideak irekiz, horren ardura begiratu behar dutenek, haur eta gaztetxoei erakutsi beharra dute.

Behar bada gehiegi eskatzea litzake "Ikastoletako ereskia", Etxeparek 1545ean euskeraz

idatziriko lehen liburu inprimatu agertzen den Kontrapas deritzaionean oinarritua dela, hura bezain ona ez bada ere. Letra jarri zioenak jakin behar zuen "eresia" (ereskia) hitza, gaztelerazko *endecha* dela, hau da, hileta kanta. XIV. mendean Mondragoeko kanta haiei eman ziotena. Hori ere asko eskatzea izaki, kitarraz arin-arin ibili nahi dutenei; baina ez haur eta gaztadoxen heziketaren ardura dutenentzat.

Gure kantari asko ere axolabakaeak dira horretan. Hama bosten bat urte izango dira Oskorri eta Zumarraga aldeko trititulariek auzietara eraman zutela "Menditar baten kantua", batak heurak armonizatua zela eta besteek herri-kanta zela eta plazarik-plaza aspalditik erabiltzen zutela. Baina, kanta hura Karmelo Etxegarai sortua zen, bai letraz eta bai musikaz. Gainera 1886ko Euskal Jaietan saritua. Urte berean, lehenik Baionan eta gero *Euskal Erria* aldizkarian argitaratua. Oskorriko bati aditzera eman nion, baina ez zidan sinesten eta horregatik eman nituen behar ziren argitasunak *EGAN* aldizkari honen 1983ko 1-6 alearen 198. orrialdean.

Oskorrikoek ba ote dakite beraien hainbeste aldiz kantatu izan

duten eta orain liburu honetan datorren "Aita semeak", Mogelen *Peru Abarka* liburutik jaso denik? Ez eta beste askok ere "Aitorren hizkuntza zaharra", Ziriako Andonegi mutrikuarrak prestatua, lztuetaren kanta baten egituran eta letran oinarritzen denik.

"Atarratzeko Gazteluko kanta" ordea, Sallaberrik *Chants populaires du Pays Basque* (1870) bilduman agertu zuena da, "Atharratze jauregian" deritzana, noski orain liburutxo honetan baino zuzenago argitaratu zela. Iturrietara ez joateak sortzen ditu holako aldaketak eta nahasketak. Eta ez dira gure kulturaren onerako.

Kanta askoren gurasoak hor daude eta ez beti egileak jarritako bezala. Liburuari begiratzea aski da gure literaturaz zerbait dakien edonor konturatzeko hor agertzen direla, besteak beste, Etxepare, Etxahun Barkoxekoa, Iztueta, Iparragirre, Elizanburu, Bilintx, Zaldubi, Etxahun Iruriko, N. Etxaniz, T. Monzon, M. Labegegi, G. Aresti eta abar, bizi diren autoreak aipatzeke.

Herri-kanten biltzaileak ere aipatzea merezi zuen, Sallaberri, Azkue, A. Donostia eta beste. Zeren hoiiek non jaso zituztenaren berri ematen bai zuten. Hori geitxo eskatzea baldin bada, egile ezagunen jabetasunik ez ematea parka ezinezkoa da. BILDUMA eredugarriak hor daude, A. Riezuren *Flor de canciones vascas* (1948) delakoaren bidea gehitxo bada, urte bereko *Kantikak* ere hor dago, eta Etxemendi Lafittek osaturiko errazagoak ere bai. *Kantuz, Errepikan* edo *Kantu kanta, kantore*.

Baina oso ondo egin dute Azkuek Elgoibarren bertan bildu zuen "Ai au gabaren" Eguberri kanta polita etxeratzeaz. Hor bertan ikus, biltzailearen erreferentzia zuzena eman bazuten, haren iturri jatorrean aurkituko dutela musika pentagrama ere.

Lanok beharrezko ditugu, baina seriotxoago landu beharrezkoak, noski. Bestela gure herria bere kulturaz behar bezala hornitzerik ez dugu.

J. San Martin